

**Nieuwe impulsen
voor het debat over
genetisch gewijzigd voedsel**

Publieksforum

**Nieuwe impulsen
voor het debat over
genetisch gewijzigd voedsel**

Vlaams Parlement, Brussel
24, 25 en 26 mei 2003

Eindrapport van het publiekspanel

Overhandigd aan de heer Norbert de Batselier
Voorzitter Vlaams Parlement

Voorwoord

In november 2002 kregen we een brief van het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek. Namens het Vlaams Parlement vroegen ze ons of we wilden deelnemen aan een publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel. Niemand van ons wist wat zo'n publieksforum inhield en we waren (en zijn) geen experts op gebied van genetisch gewijzigd voedsel.

We namen de uitdaging aan. Gedurende twee weekends verkenden we het complexe thema en onze eigen gevoeligheden met voeding en eten. Daarna identificeerden we de verschillende thema's waarover controverser of onduidelijkheid bestaat of die vragen opwierpen, en kozen de referentiepersonen die we daarover wilden bevragen.

Op 24 en 25 mei kwamen we bijeen in het Vlaams Parlement. We zochten een antwoord op onze vragen en traden in dialoog met de referentiepersonen en het publiek in de zaal. Daarna bespraken we in groep de resultaten en stelden onze aanbevelingen op.

In dit eindrapport vindt u een verslag van onze werkzaamheden en een overzicht van de vragen die we ons stelden, de antwoorden die we kregen en onze aanbevelingen aan het Vlaams Parlement over genetisch gewijzigd voedsel.

Het publiekspanel,

Philippe Caestecker

Christel Ide

Anita Hendrickx

Josée Govaerts

Maria Leysen

Jonny Demey

Olivia Van Hoof

Toon Van Boven

Guido Mariën

Willy Quinten

Ilse Cleenwerck

Herman Govaerts

Katrien Timmerman

Tania Matthijssens

Wim Depraetere

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1.	Vijf adviezen.....	5
1.2.	Een pilootproject voor het viWTA	5
1.3.	Wat is een publieksforum?	6
1.4.	Een publieksforum, drie weekends	6
1.5.	Succesfactoren voor een publieksforum	6
2.	Verloop van het proces	7
2.1.	Selectie van de burgers	7
2.2.	Het eerste weekend	7
2.3.	Het tweede weekend	10
2.4.	Het publiekspanel: 15 gewone Vlamingen	14
3.	Eindrapport van het publiekspanel	18
3.1.	Thema 1: Regelgeving, controle en inspraak	18
3.1.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk ?.....	18
3.1.2.	Vragen aan de referentiepersonen	19
3.1.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?	20
3.1.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	21
3.2.	Thema 2: Informatie aspecten	22
3.2.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk?.....	22
3.2.2.	Vragen aan de referentiepersonen	22
3.2.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?	23
3.2.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	24
3.3.	Thema 3: Ethische aspecten	25
3.3.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk?.....	25
3.3.2.	Vragen aan de referentiepersonen	26
3.3.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?	26
3.3.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	27
3.4.	Thema 4: Gezondheidsaspecten.....	28
3.4.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk?.....	28
3.4.2.	Vragen aan de referentiepersonen	28
3.4.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?	29
3.4.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	29
3.5.	Thema 5: Mondiaal en economie	30
3.5.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk?.....	30
3.5.2.	Vragen aan de referentiepersonen	31
3.5.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?	31
3.5.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	32

3.6.	Thema 6: Milieu aspecten	34
3.6.1.	Waarom is het thema voor ons belangrijk?.....	34
3.6.2.	Vragen aan de referentiepersonen	35
3.6.3.	Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen.....	35
3.6.4.	Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel	36
4.	Wat is voor elk van ons de belangrijkste slotconclusie	37
4.1.	Lijst van de referentiepersonen	38
4.2.	Agenda van het publieksforum	38
4.3.	Personalia	39
4.3.1.	Leden van het begeleidend comité	39
4.3.2.	Leden van het organiserend comité.....	39
4.3.3.	Procesbegeleiders	39
4.3.4.	Communicatie en tekstbegeleiding	39
4.3.5.	Moderator/presentator.....	39

1. INLEIDING

Publieksforum 'Nieuwe impulsen voor het debat over genetisch gewijzigd voedsel': hoe en waarom?

1.1. Vijf adviezen

Op 25 september 2001 vond er in het Vlaams parlement een hoorzitting plaats waar de adviezen werden besproken die vijf Vlaamse adviesraden¹, op vraag van het Vlaams Parlement², hadden uitgebracht over de problematiek van genetisch gewijzigde organismen (GGO's). Een terugkerend element in alle vijf adviezen was de klemtoon op het nut en de noodzaak om een maatschappelijk debat te houden over deze thematiek.

1.2. Een pilootproject voor het viWTA

Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (kortweg viWTA, opgericht bij decreet, 17/07/2000) bood de mogelijkheid om aan dit advies tegemoet te komen.

De Raad van Bestuur van het viWTA besliste in december 2001 om over dit thema een pilootproject op te zetten, waarbij een participatieve aanpak centraal moest staan. Tijdens het voorjaar (april-mei) 2002 besliste de Raad van Bestuur om het thema verder af te bakenen tot 'genetisch gewijzigd voedsel'.

Als methode voor de participatieve aanpak koos het viWTA voor de Deense methodiek van de 'consensus conferentie'. Deze methode wordt sinds haar ontstaan eind jaren '80 geregeld toegepast in verschillende Europese landen (Denemarken, Nederland, Zwitserland, Duitsland, Groot-Brittannië,...).

Ze biedt dus het voordeel van het 'beproefde recept' en heeft haar degelijkheid bewezen. In verschillende landen en met betrekking tot verschillende thema's hebben eindrapporten van 'lekenpanels' of 'burgerpanels' aanleiding gegeven tot parlementaire debatten en/of wetgevend werk.

---

¹ De Sociaal Economische Raad van Vlaanderen (SERV), de Milieu en Natuurraad van Vlaanderen (Mina-raad), de Vlaamse Raad voor wetenschapsbeleid (VRWB), de Vlaamse Land- en Tuinbouwraad (VLTR) en de Vlaamse Gezondheidsraad.

² Adviesvraag van 11/02/2001 van Trees Merckx-Van Goey houdende raadpleging van diverse adviesorganen over de problematiek van genetisch gemodificeerde organismen.

Zelf koos het viWTA voor de term 'publieksforum'. Het streven naar een consensus in de conclusies en aanbevelingen van het burgerpanel, zoals in het oorspronkelijk Deense model, werd niet als een absolute vereiste behouden. Maar wat houdt een publieksforum nu juist in?

1.3. *Wat is een publieksforum?*

Een publieksforum is een originele en voor Vlaanderen vernieuwende manier om mensen te betrekken bij het beleid en niet alleen deskundigen aan het woord te laten. Uniek aan een publieksforum is net dat de gangbare rollen worden omgedraaid. Een panel van zestien Vlamingen bevraagt referentiepersonen over een controversieel thema, in dit concrete geval genetisch gewijzigd voedsel. Het publiekspanel is samengesteld uit mensen met uiteenlopende achtergronden, zodat verschillende meningen aan bod kunnen komen.

1.4. *Een publieksforum, drie weekends*

In zijn geheel bestaat een publieksforum uit drie weekends, waarvan het laatste weekend openstaat voor het brede publiek en de pers. De eerste twee weekends zijn voorbehouden voor de leden van het publiekspanel, hun begeleiders en eventuele externe sprekers. Tijdens deze twee weekends bereiden de zestien leden zich voor op hun taak. Ze leren over het onderwerp, gaan na welke vragen het opwerpt en wie daar het best een antwoord op kan bieden. Zo stellen ze de agenda en de sprekerslijst van het publieke, derde weekend op.

Het eigenlijke publieksforum (het derde weekend) is een publiek evenement van twee en een halve dag. De eerste twee dagen ondervragen de burgers de referentiepersonen. Aan deze dialoog mag ook het aanwezige publiek deelnemen. 's Avonds trekt het panel zich terug en denkt na over wat ze tijdens de dag gehoord en geleerd hebben.

Het resultaat van deze besprekingen schrijven ze neer in een eindrapport met conclusies en aanbevelingen. Tijdens de laatste (halve) dag stellen ze dit rapport voor aan het aanwezige publiek en overhandigen ze het aan de Voorzitter van het Vlaams Parlement.

1.5. *Succesfactoren voor een publieksforum*

De kracht van een publieksforum zit in een brede samenstelling van het burgerpanel. Het bestaat uit mensen met de meest uiteenlopende achtergrond. Deze diversiteit en de motivatie van de groep om samen te werken, zijn de twee echte succesfactoren.

2. VERLOOP VAN HET PROCES

2.1. Selectie van de burgers

We vroegen via een mailing aan 2.000 willekeurige Vlamingen (op basis van een aselechte steekproef van meerderjarige Vlamingen) om zich kandidaat te stellen voor het burgerpanel en om de drie weekends vrij te houden. Vierentwintig Vlamingen gingen op deze uitnodiging in.

Binnen een groep van zestien personen kan geen volledige representativiteit bereikt worden. Toch werd getracht om in het publiekspanel een zeker evenwicht na te streven in functie van een aantal criteria die een rol (kunnen) spelen in de oordeelsvorming over genetisch gewijzigd voedsel. We zochten naar evenwicht tussen de criteria leeftijd, geslacht, leef- en werksituatie en regionale afkomst.

De vierentwintig kandidaten bleken zeer goed gespreid over de vier verschillende criteria. Twee groepen waren iets sterker vertegenwoordigd: jonge, actieve vrouwen uit een landelijke omgeving en de wat oudere, niet meer werkende vrouwen. Hier trokken we willekeurig drie personen. Gezien de goede spreiding waren de overige dertien automatisch geselecteerd.

2.2. Het eerste weekend

Het eerste weekend met het publiekspanel vond plaats in Domein De Bremberg in Haasrode op 14, 15 en 16 maart. Dit eerste weekend had drie doelstellingen:

- het thema 'genetisch gewijzigd voedsel' verkennen en verder uitdiepen;
- kennismaking en teambuilding;
- vaardigheden aanleren die tijdens het proces nodig zullen zijn.

Vrijdagavond 14 maart: kennismaking

Vrijdagavond om 19u00u verzamelde de groep zich in de bar van De Bremberg. De twee begeleiders gaven iedereen de opdracht om zichzelf voor te stellen in functie van hun relatie met koken en eten. Even overleggen in wat kleinere groepjes, kort enkele punten op een flip-over zetten waarna iedereen enkele minuten kreeg om iets over zichzelf te vertellen. Aan tafel ontstonden er onmiddellijk geanimeerde gesprekken.

Zaterdag 15 maart: we verkennen het thema

Zaterdagochtend werden enkele regels vastgelegd om als groep te functioneren. Deze "leefregels" zouden ook de volgende weekends centraal in de werkruimte worden opgehangen. Daarna besprak men per twee wat het thema 'genetisch gewijzigd voedsel' bij hen losmaakt.

De uitgebreide informatiebundel en de overzichtelijke informatiebrochure die iedereen ontving, vormden een dankbare inspiratiebron. Elke bedenking werd op een post-it geschreven. Dezelfde bespreking ging nog even verder in groepjes van acht.

Tot slot werden alle post-its op een grote wand aangebracht en onder leiding van de begeleiders geclusterd. Op het einde van de voormiddag had de groep tien thema's afgebakend: info-aspect, risico's en gevolgen, cultureel, gezondheid, ethisch, economie, controle, regelgeving, milieu, mondiaal. Onder elk thema plakten een tiental briefjes met meningen, vragen, bedenkingen, bekommernissen,...

Samenbrengen van meningen, vragen, bedenkingen tot thema's

Waarden en normen met betrekking tot eten en voeding

In het eerste deel van de namiddag werd een andere benadering gebruikt. Vooraf werd er een grote tijdsband opgehangen die loopt van 1900 tot 2050. In kleine groepjes kregen de leden van het panel de vraag: "Wat denken jullie dat voor jullie (over)(groot)ouders belangrijk was als het over eten en voeding ging; wat vinden jullie zelf belangrijk en welk belang zullen jullie (klein)kinderen aan eten en voeding hechten?". Ook deze opdracht leverde een rijke oogst aan briefjes met ideeën en opinies op. De briefjes werden op en rond de tijdsbalk opgehangen.

Vervolgens creëerden we een soort van cafétoog-situatie waarbij verschillende leden heel anekdotisch vertelden over wat voeding voor hen betekent. Op deze verhalen kwamen reacties en er ontstond een heel levendige dialoog. Tot slot gingen we in een cirkel na wat

er achter al deze verhalen, herinneringen en verwachtingen lag: “welke waarden en normen hebben we met betrekking tot eten en voeding?”

Voeding en eten: vroeger, nu en in de toekomst

Uitdiepen van het thema

In het tweede deel van de namiddag knoopten we terug aan bij het resultaat van de voormiddag. De grote groep splitste zich op in vier kleinere groepjes. Elke groep verkende verder twee of drie thema's, met een korte leidraad van de begeleiders. Waarom is het thema belangrijk? Kan je stellingnamen innemen? Geef argumenten voor en tegen? Wat zijn vragen waar je nog mee blijft zitten? Zo werden alle thema's tijdens het tweede deel van de namiddag behandeld.

's Avonds was er, om in de sfeer te blijven, een quiz over voeding.

Zondag 16 maart: voortzetting

Zondagochtend ging door in dezelfde geest als zaterdagmiddag. Elke groep kreeg andere thema's, plus het resultaat van de bespreking van zaterdagmiddag. Elke groep vulde de bespreking aan met hun eigen inzichten. Tot slot werd het volledige resultaat aan iedereen gepresenteerd.

Een debat over genetisch gewijzigd voedsel: the proof of the pudding is in the eating

Om kwart voor elf verrasten de begeleiders de groep met de mededeling dat om 11.00u 'De Zevende Dag' zou beginnen. Ze hadden nog 15 minuten voorbereiding voor een debat pro/contra het stopzetten van onderzoek over genetisch gewijzigd voedsel.

De groep werd lukraak in twee verdeeld: de éne groep moest het pro-standpunt verdedigen, de andere groep het standpunt contra. Om 11.00u stipt startte de discussie, drie leden uit elke groep voerden het woord. De argumentatie werd rechtstreeks ingetikt in een Mindmap, en na twee rondes van vijftien minuten overliep de groep de aangehaalde argumenten. Hieruit bleek heel duidelijk dat men na dit eerste weekend reeds heel goed in staat was om een discussie op zeer hoog niveau te houden.

*Moet het onderzoek naar genetisch gewijzigd voedsel stopgezet worden?
"De zevende dag", live in De Bremberg*

In de dagen na het eerste weekend verzorgde het viWTA een zeer uitgebreide verslaggeving van al deze activiteiten, dat aan alle deelnemers werd bezorgd.

2.3. Het tweede weekend

Het tweede weekend vond plaats in Domein De Westhoek in Oostduinkerke, van vrijdagavond 25 april tot zondagmiddag 27 april. De doelstellingen van dit weekend waren:

- komen tot een grondige uitwerking van de verschillende thema's;
- vragen opstellen voor de referentiepersonen tijdens het finale weekend;
- de selectie van de referentiepersonen;
- verder werken aan benodigde vaardigheden: het leren omgaan met deskundigen en het formuleren van vragen. Voor dit tweede weekend hadden we twee referentiepersonen uitgenodigd om een inleiding te geven rond een specifiek thema.

Vrijdagavond 25 april: een eerste inleiding door een referentiepersoon

Na een korte verwelkoming en een rondje om te peilen hoe iedereen zich voelt, gingen we aan tafel. Na het eten gaf Adinda De Schrijver (Sectie Bioveiligheid, Instituut Louis Pasteur) een eerste inleiding over de Europese regelgeving over genetisch gewijzigd voedsel. Tijdens de uiteenzetting waren enkele personen van de groep verantwoordelijk voor het noteren en het formuleren van vragen. Na de uiteenzetting vormden deze vragen het begin van een levendig vraag-en-antwoord spel tussen de leden van het publiekspanel en de inleidster.

De procesbegeleiders namen op die avond vooral waar. Zaterdagmiddag zouden die waarnemingen dienen om verder in te gaan op de vaardigheden die nodig zijn bij het stellen van vragen. Om 22.30u besloten we de avond en dronken allen samen nog een pint in de bar.

Zaterdag 26 april: definitieve uitwerking van de thema's

De eerste taak was onderzoeken in welke mate we de tien thema's van het vorige weekend konden samenbrengen tot logische, coherente gehelen. Hiervoor grepen we even terug naar de nota's van het eerste weekend. Na een korte discussie bleek vrij snel hoe we een aantal zaken logisch konden samenbrengen. Het resultaat waren zes hoofdthema's:

1. Regelgeving, controle en inspraak
2. Informatie-aspecten
3. Ethische aspecten
4. Mondiaal en economie
5. Gevolgen voor het milieu
6. Gevolgen voor de gezondheid

De thema's worden uitgewerkt

De rest van de dag omschreven we in parallele sessies en thema per thema de relatie met genetisch gewijzigd voedsel en hun belang voor ons. Op basis hiervan formuleerden we

precieze vragen die we tijdens het laatste weekend in de publieke gedeelten aan referentiepersonen willen voorleggen.

Zaterdagmiddag 26 april: een tweede inleiding over milieurisico's

In de namiddag gaf Ann Van der Auweraert (Universiteit Antwerpen) een inleiding over milieurisico's. Vooraf bespraken we op basis van de observaties van de begeleiders onze wijze van vragenstellen. Aan de hand van een schema kregen we de voornaamste vuistregels over het stellen van vragen. De input uit de lezingen en de discussie kwamen van pas voor onze uitwerking van de betreffende thema's.

Vragen stellen: tips & tricks

Het resultaat op zaterdagavond waren zes thematische fiches met een overzicht van de redenen waarom we het thema belangrijk vinden en een lijst van bijhorende vragen. We beloonden onszelf met een 'uitwaaiwandeling' langs het strand.

Zondagvoormiddag: finale eindredactie en een keuze van referentiepersonen

De laatste loodjes: nog eenmaal werden de zes fiches per twee in parallelle groepjes grondig besproken. Zijn onze ideeën en bekommernissen goed geformuleerd? Zijn alle vragen voldoende duidelijk? Horen de vragen samen? Het eindresultaat werd telkens in de plenaire groep besproken, eventueel aangepast en goedgekeurd.

We luisteren kritisch naar mekaars werk

Tot slot kozen we dertien referentiepersonen uit een lijst van deskundigen en vertegenwoordigers die zich bereid hadden verklaard om tijdens het laatste weekend op onze vragen te antwoorden. We hielden hierbij rekening met hun specifieke kennis en achtergrond.

Ook nu zorgde het viWTA achteraf voor een uitgebreide verslaggeving van alle besprekingen en activiteiten.

We waren klaar voor het derde weekend, einde mei in het Vlaams Parlement. De resultaten van dat weekend kan u lezen in het belangrijkste deel van dit rapport: onze conclusies en aanbevelingen over elk van de zes thema's.

2.4. *Het publiekspanel: 15 gewone Vlamingen*

We waren gestart met zestien. Om privé-redenen moest één van ons helaas zijn deelname na het eerste weekend stopzetten. De andere vijftien stellen zichzelf aan u voor.

Van links naar rechts (zittend)

Ik ben Philippe Caestecker, met 60 jaar de ouderdomsdeken van de groep. Ik ben al 35 jaar tandarts, gehuwd met Ann en met twee dochters, Julie (18) en Celine (15) en tevens zesmaal grootvader uit een vorig huwelijk. Als hobby's ben ik sportief bezig met basket, tennis en golf (hoe ouder, hoe kleiner de balletjes). Muzikaal gaat mijn voorkeur uit naar barokmuziek. Ik zit vaak op het internet, ook al omdat ik al 36 jaar een beursfreak ben (ondanks de negatieve evolutie een blijvend optimist). Ik leef met het motto "Carpe diem – want het leven is veel te kort en er zijn zoveel dingen om van te genieten".

Ik ben Christel Ide, 21 jaar uit Brugge en bijna afgestudeerd als studente voedings- en dieetkunde. Een grote hobby van mij is kokkerellen, verder ben ik een levensgenieter, die graag eens naar de film gaat en uitslaapt. Ik heb deelgenomen aan het publieksforum vanwege mijn bezorgdheid voor het milieu en gezonde voeding enerzijds maar ook vanwege een grote interesse voor nieuwe technologieën anderzijds.

Ik ben Anita Hendriks, 46 jaar oud en samen met mijn echtgenoot heb ik drie kinderen: twee meisjes van 25 en 22 jaar en een jongen van 16. In het André Dumont ziekenhuis in Genk werk ik parttime als verpleeghulp. Ik ben sterk begaan met de gezondheid van mensen en voedsel speelt hierbij een belangrijke rol. Vandaar mijn interesse voor dit publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel.

Josée Govaerts, 57 jaar zelfstandige kinesiste en echtgenote van Gaston De Cort. Ik ben mama van Colet, lic. kinesiste (26 jaar) en Sofie, verpleegster (24 jaar). Ik woon in Affligem (Pajottenland). Mijn vrije tijd ging steeds naar ons gezin, in de toekomst wil ik lezen, veel lezen en mijn computer- en talenkennis bijwerken. Ik heb de kans gekregen en graag genomen om deel te nemen aan het publieksforum rond genetisch gewijzigd voedsel. Het onderwerp boeit mij erg, maar het onbekende beangstigt mij evenzeer.

Maria Leysen, ik ben 55 jaar en woon in Kalmthout, waar het tof is om te wandelen en te fietsen. Mijn andere hobby's zijn lezen en vooral schilderen samen met Vriendengroep 't Palet. Af en toe werk ik mee in de Wereldwinkel van Kalmthout. Ik ben taakleerkracht in de basisschool St.-Catharina te Stabroek. Zorgverbreding vind ik heel belangrijk. Deelnemen aan het publieksforum is boeiend: Het complexe onderwerp 'genetisch gewijzigd voedsel' wordt veelzijdig belicht. We kunnen onze vragen en standpunten uitwisselen en samen aan het eindrapport werken.

Van links naar rechts (staand)

Ik ben Jonny Demey, 49 jaar, gehuwd en leraar praktijkvakken in de "Avondschool" te Oostende, in de hotelafdeling voor volwassenenonderwijs. Mijn hobby's zijn (berg)wandelen, fietsen, amateur-fotografie en -filmen. Mijn deelname aan het publieksforum komt beroepsmatig uit mijn interesse voor alles wat met eerlijke, gezonde voeding te maken heeft en uit bekommernis om het milieu. Ook het werken in groepen vind ik zeer boeiend.

Olivia Van Hoof, 54 jaar. In een vorig leven werkte ik in de banksector en sinds kort ben ik huisvrouw. Ik heb twee volwassen zonen, een kleindochtertje van vijf maanden, een kleinzontje van twee jaar en in augustus word ik oma van een tweeling. Als hobby is er vooral zorgen voor een gezellige thuis. Ik volg ook cursussen 'woningdecoratie' en 'mode & kleding'. Verder lees ik graag, en hou van wandelen, fietsen, zwemmen en lekker koken. Mijn bezorgdheid voor gezonde voeding voor onszelf, voor onze kinderen en voor onze kleinkinderen maakt dat ik heb deelgenomen aan het Publieksforum.

Toon Van Boven, 53 jaar. Ik ben psychiatrisch verpleger en vader van 2 schoolgaande kinderen. Mijn hobby's zijn de actualiteit, edelsteenkunde, reizen, fietsen, e.a. Mijn deelname aan het Publieksforum volgt uit mijn interesse in het constructief discussiëren en in het wereldvoedselprobleem.

Guido Mariën. Ik ben 53 jaar en gehuwd. Ik woon in Lier sedert Kerstmis 2001. Twee kinderen: een zoon van 25 en een dochter van 23 die laatstejaars bio-ingenieur is. Zelf ben ik een industrieel ingenieur scheikunde van opleiding maar eerder toevallig in de bankwereld terechtgekomen. Na een bankfusie in juli 2002 werd ik vrijgesteld van arbeidsprestaties. In mijn vrije tijd probeer ik o.a. het bespelen van de fagot onder de knie te krijgen. Door de studie van mijn dochter kreeg ik belangstelling voor genetisch gewijzigd voedsel. Het publieksforum is voor mij een aansporing om me meer te verdiepen in dit onderwerp.

Willy Quinten, ik ben 42 jaar en woon in Lommel. Ik heb samen met mijn vrouw twee zoons (17 en 14 jaar). In mijn vrije tijd hou ik me bezig met voetballen, computers en puzzelen. Momenteel ben ik werkzoekende. Mijn interesse voor het onderwerp van het Publieksforum is voor mij de reden om deel te nemen. Mijn voorkennis over het onderwerp is overigens niet erg groot. Ook het werken met een groep nieuwe mensen spreekt mij wel aan.

Ik ben Ilse Cleenwerck. Ik ben 33 jaar, gehuwd met Geert Flipts en heb twee kinderen, Jeroen en Lore. Ik woon in Beernem en beschouw mezelf als een levensgenieter. Mijn interesse voor het publieksforum over genetisch gewijzigd voedsel volgt uit het feit dat ik het een interessant thema vind en dat ik eens wou weten wat er bij andere mensen daarover leeft.

Ik ben Herman Govaerts, 35 jaar. Ik woon samen met mijn vriendin in Hoogstraten, in het noorden van de provincie Antwerpen. Samen hebben we drie kinderen, twee van tien jaar oud (Melissa en Stefanie) en één van zeven jaar (Matthias). In mijn dagelijkse activiteiten ben ik vooral bezig met brandbestrijding, brandbeveiliging, ziekenwagen en andere hulpverleningstaken. Mijn grootste hobby's zijn diepzeeduiken, tuinieren, legpuzzels en wandelen in de natuur. Ik heb deelgenomen aan het Publieksforum uit interesse en ik vind het goed dat de gewone burger zijn mening kan en mag geven. Verder vind ik ook de gezondheid van de mensen belangrijk.

Katrien Timmerman, 22 jaar. Ik ben studente orthopedagogiek (KULeuven) en tolk voor doven (Mechelen). Actief in Oxfam Wereldwinkel in Beveren, waar ik woon, interesseer ik me voor mondiale en sociale thema's. Muziek, cultuur, kampen begeleiden, als student krijg ik mijn vrije tijd daarmee makkelijk gevuld! Uit leergierigheid en vanuit de overtuiging dat

het belangrijk is als burger je stem te laten horen, stelde ik me kandidaat voor het Publieksforum.

Ik ben Tania Matthijssens. Ik ben 34 jaar, gehuwd en heb twee schatten van kinderen (7 en 9 jaar). Buiten mijn job in de bank ben ik voornamelijk taxichauffeur voor de sportactiviteiten van mijn kinderen. Toneel is mijn echte passie, maar na dertien jaar staat dit nu even op een laag pitje. Waarom ik heb deelgenomen aan het publieksforum? Ik vind het echt tof dat 'de gewone man in de straat' meer betrokken wordt bij regelgeving. Het is een heel goed initiatief en zeker voor herhaling vatbaar.

Mijn naam is Wim Depraetere, een 31-jarige ingenieur uit Zwevegem, West-Vlaanderen. Naast mijn job zorgt het spelen van recreatief zaalvoetbal voor wat fysieke ontspanning. Het spelen van muziek in de fanfare van mijn dorp zorgt voor de mentale ontspanning. Ik hou van lekker eten en sta regelmatig zelf achter de kookpot. De kennis die met het onderzoek naar genetisch gewijzigd voedsel verzameld wordt en de mogelijkheden die ze bieden, boeien mij mateloos. Anderzijds erger ik mij aan de manier waarop GGO's op een bijna niet te controleren manier in onze voeding dreigen binnen te sluipen, of we dit als consument nu willen of niet. Het publieksforum biedt mij een unieke gelegenheid om op een gestructureerde manier deel te nemen aan het maatschappelijk debat rond genetisch gewijzigd voedsel.

3. EINDRAPPORT VAN HET PUBLIEKSPANEL

3.1. Thema 1: Regelgeving, controle en inspraak

3.1.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk ?

Een steeds groter deel van de bevolking maakt zich zorgen over het milieu en over de gezondheidsthema's. We vinden het dan ook belangrijk dat er maatregelen komen om gezondheid en milieu te beschermen. Er leeft ondermeer een grote vraag naar reglementering van het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in de voeding.

We vinden het goed dat de regelgeving omtrent deze materie op Europees niveau wordt uitgewerkt. Maar we vinden ook dat Vlaanderen, waar wenselijk, nuances moet kunnen toevoegen.

Toch zijn er bedenkingen. We vragen ons bijvoorbeeld af of een publieksforum enige impact kan hebben op deze regelgeving, zeker nu de Europese regelgeving haar voltooiing nadert.

Hoewel we allemaal regelgeving een noodzaak vinden, vragen we ons af of de problematiek van genetisch gewijzigd voedsel niet te veel in regels wordt gegoten. We vinden dat het geheel van maatregelen haalbaar en controleerbaar moet blijven. Daarbij vinden we ook dat de controle zou moeten gebeuren door onafhankelijke instanties waarvan de betrouwbaarheid onbetwistbaar is. Maar is dit wel mogelijk ?

Naar voedingsproducten toe vragen we ons af of we in de winkel gemakkelijk het onderscheid zullen kunnen maken tussen genetisch gewijzigde voedingsproducten en voedingsproducten die geen GGO's bevatten. Een degelijke etikettering lijkt ons noodzakelijk. Een goede reglementering hieromtrent kan hierbij helpen.

Tenslotte vinden we, na de incidenten met voedingsproducten van de voorbije jaren, dat de overheid een inspanning moet leveren om het vertrouwen van de burgers op gebied van voedsel terug te winnen.

3.1.2. *Vragen aan de referentiepersonen*

Europese regelgeving:

- Er is momenteel een 'de facto' moratorium van kracht in de E.U. Welke aanpassingen zijn er gebeurd aan de Europese wetgeving om dit moratorium op te heffen? Hoe ver staat het ermee?
- Europese Richtlijnen (2001/18/EG in het bijzonder) zijn bijna omgezet in een Belgisch KB. Wat zijn nog de knelpunten? Discussiepunten?
- Welke groepen komen tussen bij de beslissing of genetisch gewijzigde voedselproducten op de markt komen of niet? Volgens welke procedures? Wie neemt de eindbeslissing?
- Hoe zullen genetisch gewijzigde voedselproducten en daarvan afgeleide producten geëtiketteerd worden?

Belgische en Vlaamse regelgeving:

- Welke normen worden gehanteerd om proefvelden toe te laten?

Controle:

- Hoe zal de traceerbaarheid van genetisch gewijzigd voedsel geregeld worden?
- Wie stelt het 'post-marketingplan' op en wie controleert het?
- Wat als er iets misloopt? Wie is dan aansprakelijk? Bestaat er een snelle procedure om genetisch gewijzigde voedselproducten terug uit de handel te nemen?

Inspraak:

- Wat is de procedure voor publieksconsultatie? Wat doet men met het resultaat? En in hoeverre ligt dit vast op Europees, federaal en Vlaams niveau?

Wat is uw persoonlijk standpunt en gevoel over deze concrete onderwerpen?

3.1.3. *Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?*

- Voor het publiekspanel blijft het zelfs na toelichting onduidelijk wie aansprakelijk gesteld zal worden bij problemen (zowel voor product- als milieuaansprakelijkheid). Ook voor de referentiepersonen bleek dit niet duidelijk. De bal ligt hier duidelijk in het kamp van de politici.
- Het is heel moeilijk om je uit te spreken over genetisch gewijzigde voedselproducten dan wel over voedselproducten die niet genetisch gewijzigd zijn. Je kan namelijk niet kiezen voor iets dat er nog niet is. Mochten genetisch gewijzigde voedselproducten er al zijn, dan komt niet-genetisch gewijzigd voedsel in het gedrang. De keuzevrijheid gaat verder dan louter etikettering. Als je zowel (geëtiketteerde) genetisch gewijzigde voedselproducten als niet-gewijzigde voeding wil verkopen, vereist dit twee volledig gescheiden circuits.
- De introductie van genetisch gewijzigd voedsel op de markt zal leiden tot een meerkost in de productie van voedsel dat niet genetisch gewijzigd is, o.a. door extra controles opgelegd door de wetgeving. Dit staat in contrast met de sector van genetisch gewijzigde voedselproducten, waar de meerkost gecompenseerd zal kunnen worden door goedkopere productietechnieken.
- De Europese regelgeving zal doorzichtiger moeten worden. Als je de massa vereiste controles ziet, hebben wij toch onze vragen bij de haalbaarheid ervan. Daarbij komt nog de moeilijkheid om niet-geautoriseerde genetisch gewijzigde voeding (bv. uit Azië) te detecteren en te controleren. In dat geval zal de overheid moeten investeren in detectie, controle en evaluatie.
- De Europese regelgeving rond vergunning zit nog niet zo slecht in elkaar. Er is hard aan gewerkt. Positief alvast is dat een procedure de EU toelaat om snel een product uit de handel te nemen. Maar er zijn nog hiaten in: zo ligt de beoordeling van een vergunningsaanvraag bijvoorbeeld volledig in handen van exacte wetenschappers en politici. Andere wetenschappers (bv. economen, sociologen, ethici) hebben geen zeggenschap bij de beoordeling van de dossiers.
- Binnen de overheid is men het er niet over eens hoe men het publiek wil consulteren. Moet dit passief of actief gebeuren? Raadpleging en consultatie van het publiek gebeuren nu bijna uitsluitend via websites. Initiatieven zoals een publieksforum hebben zin. Zo heeft Vlaanderen ook een duidelijke stem bij het tot stand komen van een Europese regelgeving.

3.1.4. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- De aansprakelijkheid dient zo geregeld te worden dat ze eenvoudig juridisch afdwingbaar is. Deze aansprakelijkheid moet zo sluitend zijn dat ze weinig interpretaties toelaat en dat de kans minimaal is dat verschillende betrokkenen de bal naar elkaar doorspelen.
- De keuzevrijheid moet gegarandeerd blijven. De problematiek is zeer complex. Zowel de mensen die genetisch gewijzigde voeding willen als diegenen die ze niet willen, moeten daarvoor kunnen kiezen. Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat stilstaan achteruitgaan betekent.
- Er moet doelgerichte controle gebeuren door onafhankelijke instanties, die beschikken over de nodige kennis en middelen en waarvan de betrouwbaarheid onbetwistbaar is. Na alle incidenten met voedingsproducten van de voorbije jaren moet de overheid een inspanning doen om het vertrouwen van de burgers op het gebied van voedsel terug te winnen.
- Bij het beoordelen van vergunningsaanvragen moet zeker overwogen worden om niet alleen exacte wetenschappers te betrekken, maar ook andere wetenschappelijke disciplines (bv. economen, sociologen, ethici).
- Bij publieksconsultatie mag men de reacties van het publiek niet naast zich neerleggen. Vlaanderen moet zijn stem laten horen in de Europese milieuraaden.

3.2. Thema 2: Informatie aspecten

3.2.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk?

Wij vinden dat er een duidelijk gebrek is aan objectieve, correcte informatie over genetisch gewijzigde voeding. We vinden hoofdzakelijk informatie van voorstanders of tegenstanders. Het lezen van deze informatie schept verwarring en leidt tot wantrouwen.

De meeste mensen ervaren bijgevolg een behoefte aan objectieve, correcte informatie over genetisch gewijzigd voedsel om een beter inzicht te krijgen en daardoor beter de positieve en negatieve aspecten ervan te kunnen inschatten.

We menen dat elke consument recht heeft op informatie over genetisch gewijzigd voedsel. In de eerste instantie is dat basisinformatie, maar ook informatie over de voor- en nadelen. We vragen ons af of hier plannen voor bestaan en in welke mate deze informatie gemakkelijk toegankelijk zal zijn voor het grote publiek.

We vragen ons ook af of dergelijke informatie up-to-date gehouden zal worden, bv. door recente ontwikkelingen te vermelden. Zullen wij kunnen merken of de informatie werd aangepast (bijvoorbeeld door de datum van de laatste update erbij te vermelden)?

Ten slotte vragen we ons af of we genetisch gewijzigd voedsel vlug zullen kunnen herkennen (bv. via een duidelijke etikettering) - of zal het zoekwerk worden naar niet goed te begrijpen codes?

3.2.2. Vragen aan de referentiepersonen

Algemene informatie over genetisch gewijzigd voedsel naar het publiek

- Wat bestaat er momenteel aan betrouwbare informatie over deze materie bestemd voor het groot publiek? Waar vind je ze?
- Wie is er verantwoordelijk voor de informatiestroom?
- Hoe is de informatie georganiseerd? Bestaat ze in de vorm van vraag en antwoord, een lijst met veel gestelde vragen? Wordt de informatie up-to-date gehouden en is ze interactief?

Etikettering

- Wat zijn de concrete inhoud en vorm van de etikettering van genetisch gewijzigd voedsel?. Op welke manier wordt ervoor gezorgd dat deze informatie voor iedereen begrijpelijk, is en in hoeverre bestaan daar Europese normen voor? Zal het zijn zoals de E-nummercodes op voedselverpakkingen of op een duidelijkere manier?
- Wat moet er volgens u zeker staan in de algemene informatie voor het publiek en op de etikettering?
- Hoe moet dit in de toekomst anders aangepakt?

Wat is uw persoonlijk gevoel bij de huidige stand van zaken?

3.2.3. *Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?*

- Wie toegang tot het internet heeft, kan de verschillende standpunten terugvinden. De kwaliteit en de bronvermelding zijn echter onduidelijk en vaak niet te begrijpen door de gewone burger. Voor wie geen internettoegang heeft, is informatie heel moeilijk of niet te vinden (bv. in bibliotheken).
- Genetisch gewijzigd voedsel blijft weinig bekend: er bestaat duidelijk een noodzaak om het brede publiek via de media (TV, pers, onderwijs,...) te sensibiliseren
- Publieksconsultatie is voorzien in de nieuwe EU-wetgeving, maar de vorm waaronder is nog niet definitief (actieve of passieve benadering?)
- De etikettering gebeurt volgens de EU-normen en ze wordt voldoende onderzocht. Positief is dat ze in de taal van de consument moet zijn en dat er melding wordt gemaakt van mogelijke negatieve effecten (allergieën, ...)
- De invoering van een kwaliteitslabel voor genetisch gewijzigd voedsel kan leiden tot misleiding en verwarring bij de consument. Er bestaat een risico dat er een beeld ontstaat van "betere" en "slechtere" genetisch gewijzigde voeding.

3.2.4. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- Er moet een algemene campagne tot sensibilisering van het brede publiek komen:
  - De inhoud hiervan moet het begrippen 'genetisch gewijzigd organisme' en 'genetisch gewijzigd voedsel' duidelijk kaderen, en ondermeer aandacht hebben voor de mogelijke voor- en nadelen, voor de etikettering, en voor het aspect van genetisch gewijzigd voer voor dieren die bestemd zijn voor menselijke consumptie.
  - Etikettering zonder sensibilisering is zinloos
- Een grote meerderheid vindt dat de overheid moet instaan voor duidelijke en neutrale informatie. De meerderheid vindt dat de bestaande website van de Belgian Biosafety Server (<http://biosafety.ihe.be>) hiervoor in aanmerking komt, maar deze moet dan wel in de landstaal aangeboden worden. Eventueel kan deze site in de toekomst ook dienen als portaalsite.
- De informatie moet ook bereikbaar gemaakt worden voor mensen die geen toegang tot het internet hebben, bijvoorbeeld via bibliotheken, tijdschriften, opname in leerplan/eindtermen, ...
- Een uniforme Europese lay-out van etiketten is nodig (o.a. met gebruik van duidelijke iconen)
- In het kader van de EU-wetgeving geven we duidelijk de voorkeur aan een actieve publieksconsultatie, zodat de burger meer inspraak heeft in deze materie. Dergelijke participatie heeft pas zin na een sensibiliseringscampagne.

3.3. Thema 3: Ethische aspecten

3.3.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk?

Over onze voeding hebben wij wellicht andere ethische bekommernissen dan multinationals en onderzoekscentra die genetisch gewijzigd voedsel produceren en commercialiseren. We worden geconfronteerd met fundamentele ingrepen in voedingsgewassen en weten niet hoe lang we nog een bewuste keuze kunnen maken over wat bij ons op tafel komt.

We vragen ons af of deze ingrepen gebeuren met het nodige respect voor het leven. Voelt men zich hierbij voldoende verantwoordelijk voor het welzijn van de mens en voor een duurzame ecologie?

Omdat dit ingrijpen op termijn mogelijk ongewenste effecten kan veroorzaken, zijn we bang dat er onherroepelijke schade kan veroorzaakt worden aan het ecosysteem, met gevolgen voor de voedselzekerheid en de levenskwaliteit van onszelf, onze kinderen en kleinkinderen.

We vragen ons ook af of het patenteren van genetisch materiaal en van levende organismen ethisch te verantwoorden is. We hebben de indruk dat belangrijke waarden en rechten als tafelrestjes worden afgevoerd. We maken ons zorgen dat er onvoldoende respect is voor de collectieve ervaringskennis van volkeren en voor hun recht op zelfbeschikking en culturele integriteit.

Velen van ons vrezen dat de ontwikkeling van de gentechologie in de landbouw eenzijdig gericht is op de commerciële belangen van grote concerns. We hebben het gevoel dat die concerns niet alleen de markt beheersen, maar ook het wetenschappelijk denken over moderne landbouw. We hebben ook het gevoel dat ze een grote druk uitoefenen op de onderzoeksweld. We vragen ons dan ook af of hun eigenlijk streven niet het maximaliseren van de winst is, eerder dan het bevorderen van de volksgezondheid en het maatschappelijk welzijn.

3.3.2. Vragen aan de referentiepersonen

- Wat zijn de ethische argumenten in de huidige discussie over genetisch gewijzigd voedsel en waarop zijn deze gebaseerd?
  - Kan u dit specifiek maken betreffende patentering ?
  - Kan u dit specifiek maken betreffende uitwisselen van genetisch materiaal van niet-verwante soorten?
- Kan men over genetisch gewijzigd voedsel, op ethisch vlak grenzen afbakenen en zo ja, welke kunnen die zijn?
- Hoe wordt in de bedrijven omgegaan met het ethisch aspect betreffende genetisch gewijzigd voedsel ? Heeft uw bedrijf een ethische code? Waaruit bestaat die en hoe wordt ermee omgegaan?

3.3.3. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?

- Er blijkt geen algemeen aanvaard ethisch standpunt te bestaan, maar er zijn wel degelijk ethische grenzen af te bakenen. Omwille van het verschil in argumenten (gericht op consequenties of uitgaand van deontologie) is een ethisch debat moeilijk.
- Bedrijven zijn om verschillende beweegredenen bezig met ethische argumenten. Ieder bedrijf hanteert duidelijk een andere code, al dan niet expliciet geformuleerd.
- Een ethische afweging kan niet alleen gebaseerd zijn op het afwegen van de technologie van genetische wijziging. Ook de finaliteit van de toepassing is een belangrijk criterium.
- Een visie op patentering is afhankelijk van de standpunten in het ethisch debat.

3.3.4. *Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel*

- Er moet een ethische afweging gebeuren bij het toelaten van genetisch gewijzigde voedingsproducten.
- Het maatschappelijk debat over het al dan niet toelaten van genetische wijziging als techniek moet blijvend gevoerd worden. Dit debat mag echter niet in de weg staan van de discussie over het toelaten van specifieke toepassingen op basis van argumenten die verband houden met de mogelijke gevolgen ervan. Geschoolde ethici hebben een belangrijk rol bij het helpen expliciteren van de argumenten van de mensen.
- Bedrijven moeten een duidelijke en gemotiveerde ethische code hebben. We zouden het liefst zien dat de biotechnologiesector in haar geheel nadenkt over een ethisch kader dat voor alle bedrijven van de sector geldt. Een kleine minderheid van de groep is het niet eens met deze aanbeveling in haar geheel, of met het laatste onderdeel van deze aanbeveling.
- De discussie over patentering van levende organismen mag niet gesloten worden, maar moet blijvend worden gevoerd.

3.4. Thema 4: Gezondheidsaspecten

3.4.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk?

Een goede gezondheid is de basis van alle leven. Daarom is het ook een topprioriteit ten opzichte van andere belangen zoals bijvoorbeeld de economische. Voedsel heeft een directe weerslag op onze gezondheid en op die van onze kinderen en kleinkinderen. Voedsel moet dus veilig en betrouwbaar zijn, of het nu gaat om genetisch gewijzigd voedsel of om voedselproducten die niet genetisch gewijzigd zijn. Het is daarom belangrijk om de effecten van voeding op onze gezondheid te kennen, zowel op korte als op lange termijn.

Door de berichtgeving over genetisch gewijzigd voedsel wordt het vertrouwen in onze voeding op de helling gezet. Is zonder niet gezonder?

3.4.2. Vragen aan de referentiepersonen

- Wie oordeelt er of genetisch gewijzigd voedsel veilig is voor onze gezondheid: bedrijven, wetenschappers, wetgevers, of burgers ?
- Welke procedure wordt er hierbij gebruikt (testpersonen?); welke ervaring is aanwezig?
- Welke argumenten zijn er voor en tegen het produceren van genetisch gewijzigd voedsel wat betreft onze gezondheid?
  - Is er een meerwaarde of minderwaarde voor onze gezondheid, en welke dan?
  - Kunt u de afweging maken van genetisch gewijzigd voedsel ten opzichte van bio-landbouwproducten en van door traditionele landbouw geproduceerde voedsel?
- Zijn er genetische gewijzigde voedingsmiddelen op komst, hetzij als algemene voeding ofwel als speciaal 'health food' met ziektevoorkomende werking, zodat het gebruik van traditionele geneesmiddelen achteraf verminderd kan worden?
- In welke mate bestaat het risico dat ons lichaam reageert op genetisch gewijzigd voedsel?
- In welke mate en hoe lang blijven er sporen van GGO's aanwezig in dierlijke voedingsproducten voor menselijke consumptie die afkomstig zijn van dieren die

genetisch gewijzigd voer krijgen of gekregen hebben? Wat is eventueel de weerslag op onze gezondheid?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

3.4.3. *Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?*

- We hebben geleerd dat de manier waarop men indertijd genetisch gewijzigd voedsel op de markt heeft willen brengen zonder de bevolking te informeren, heel veel wantrouwen heeft gewekt. Dit wantrouwen speelt vandaag nog steeds een rol.
- We hebben geleerd dat de materie met betrekking tot gezondheidsaspecten zeer complex is. De terzake bevoegde wetenschappers vellen na een nuchtere evaluatie een oordeel. Het genetisch gewijzigd voedsel dat commercieel op de markt wordt toegelaten, heeft een verwaarloosbaar gezondheidsrisico.
- Er is voldoende onderzoek en controle naar resten van genetisch gewijzigd voeder in zowel vlees als afgeleide producten van dieren. Men is het erover eens dat er geen sporen van genetisch gewijzigd voeder meer in aanwezig zijn.

3.4.4. *Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel*

- Onze conclusie is dat, indien we als consumenten op een betrouwbare wijze geïnformeerd worden over de gezondheidsaspecten van genetisch gewijzigd voedsel, we terug vertrouwen krijgen.
- Dankzij de uiterst strenge en betrouwbare controles hebben we vertrouwen dat de gezondheidsrisico's bij vergund genetisch gewijzigd voedsel verwaarloosbaar zijn.
- Wel vinden we dat voor vergund genetisch gewijzigd voedsel een blijvende opvolging en controle m.b.t. gezondheidsaspecten noodzakelijk zijn. Desgevallend dienen maatregelen genomen te worden. Algemeen vinden we, dat gezien de complexiteit van de materie, maatschappelijke debatten nodig blijven.

3.5. Thema 5: Mondiaal en economie

3.5.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk?

Onze basisinstelling wordt bepaald door drie begrippen: respect, democratie en solidariteit. Die instelling leidt tot een reeks bekommernissen op politiek en economisch vlak. We stellen ons dan ook vragen bij een aantal concrete punten.

We stellen vast dat een beperkt aantal multinationals een grotere greep krijgt op de voedselproductie in de wereld. Deze vaststelling staat bovendien los van het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in voedsel. Zowel in de ontwikkelingslanden als bij ons worden de producenten steeds meer afhankelijk van deze multinationals. We vragen ons dan ook af of er zo niet te veel macht in handen komt van een beperkt aantal mensen.

Genetisch gewijzigd voedsel verandert ongetwijfeld de relaties tussen leveranciers, producenten en consumenten. Is deze evolutie negatief of positief? Op welke manier kunnen we er voor zorgen dat deze evolutie niet ontspoor? En omdat we een eerlijkere wereldhandel wensen, moet deze evolutie eveneens vanuit dat standpunt worden geëvalueerd.

Uiteraard investeren de bedrijven zeer veel in onderzoek en ontwikkeling. Bijgevolg willen ze ook de vruchten plukken van hun investeringen. Maar we maken ons wel zorgen over de manier waarop ze gebruik maken van de patentrechten. Kunnen ze ongelimiteerd gebruik maken van de verzamelde kennis? Bovendien vrezen we dat ze vooral zullen investeren in onderzoek naar winstgevende producten.

Vaak wordt er in het kader van de derde-wereldproblematiek aangehaald dat genetisch gewijzigd voedsel kan zorgen voor een meer kwalitatief en gevarieerd voedselaanbod. Maar toch bestaat er bij ons de vrees dat de multinationals vooral gaan investeren in exportgerichte genetisch gewijzigd voedsel en niet in voedselvoorziening voor de ontwikkelingslanden. We betwijfelen of genetisch gewijzigd voedsel een realistische oplossing is voor de lokale bevolking.

Samengevat: we willen zoeken naar een win-win situatie voor alle partijen. Er moet een meerwaarde zijn voor leverancier, producent, boer en consument.

3.5.2. *Vragen aan de referentiepersonen*

- Wat is de impact van genetisch gewijzigde voedingsgewassen op de relaties tussen de producenten ervan, de boeren en de consumenten? Indien deze impact negatief is, welke alternatieven zijn er om de gevolgen op deze relaties te ondervangen?
- Op welke manier kan een controleorgaan op mondiaal vlak een regulerende en controlerende rol spelen in de implementatie van de alternatieven? Welke taken, bevoegdheden zou dit orgaan dan moeten hebben? Louter adviserend, waarnemend of effectief controlerend? Welke initiatieven kunnen Vlaanderen of Europa op dat vlak nemen?
- Welke rol kan genetisch gewijzigd voedsel spelen in de voedselzekerheid op mondiaal vlak?
- Wat is de impact van de strenge Europese regelgeving en de eventuele strengere vertaling in het nationaal recht op de landbouweconomie en op de kennisopbouw over genetisch gewijzigd voedsel van Europa of het betreffende land?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

3.5.3. *Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen?*

In verband met de Noord-Zuid verhouding:

- Volgens voorstanders is gentechnologie momenteel misschien de meest efficiënte landbouwtechnologie om het voedselprobleem in de Derde Wereld (gedeeltelijk) op te lossen. Voorwaarde is dat de kennis en technologie gedeeld wordt met het Zuiden zodat genetisch gewijzigd voedsel ontwikkeld kan worden volgens de lokale noden en behoeften. Er dient echter zorg voor gedragen te worden dat dit geen bijkomende afhankelijkheidsrelaties creëert. Bijvoorbeeld het "lock-in"-effect (wanneer boeren genetisch gewijzigde organismen éénmaal gebruiken, kunnen ze niet meer terug).
- Eén suggestie bestond er in om de lokale overheden een meer belangrijke en centrale rol te geven bij de introductie van technologie van genetische wijziging. Een voorbeeld hierbij is China waar de overheid zelf het patent heeft overgekocht en bijna gratis genetisch gewijzigde zaden ter beschikking stelt van landbouwers. De Derde-Wereldlanden hebben vaak een zwak wettelijk kader. De niet-

gouvernementele organisaties zouden een rol kunnen spelen om dit wettelijk kader op te stellen.

In verband met de economie:

- Uit de dialoog blijkt dat economie een complex gegeven is, en zeker wat betreft genetisch gewijzigde organismen.
- Onderzoeksmiddelen dienen niet uitsluitend aan biotechnologie besteed te worden. Ook de traditionele landbouw (vrij van genetisch gewijzigde organismen) en biolandbouw dienen verder wetenschappelijk te worden ondersteund.
- De huidige generatie genetisch gewijzigd voedsel biedt vooral voordelen voor biotechnologiebedrijven, boeren en het milieu. Men verwacht dat de volgende generatie genetisch gewijzigd voedsel ook voor de consumenten directe voordelen zal opleveren.
- Strengere regelgeving leidt er toe dat Belgische wetenschappers met hun kennis verdwijnen naar het buitenland.

3.5.4. *Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel*

In verband met de Noord-Zuid verhouding:

- We willen in de eerste plaats bewaken dat het Zuiden een stem krijgt in het debat over genetische gewijzigd voedsel.
- De Vlaamse overheid dient een kader te creëren en de middelen vrij te maken die de overdracht van kennis en technologie tussen het Noorden en het Zuiden en de uitbouw van lokale onderzoekscapaciteiten in het Zuiden mogelijk maakt.
- We vinden dat niet-gouvernementele organisaties een betere ondersteuning verdienen voor de rol die ze kunnen spelen in het Noord-Zuid gebeuren in het perspectief van genetisch gewijzigd voedsel.
- We willen dat de Vlaamse overheid er zoveel mogelijk op toeziet dat niet enkel de (eigen) belangen van multinationale ondernemingen bepalen wat er op het vlak van genetisch gewijzigd voedsel beslist wordt of gebeurt ten aanzien van het Zuiden (bv. patentering)

In verband met de economie:

- De Vlaamse overheid zou het fundamenteel onderzoek en de technologische ontwikkeling van genetisch gewijzigd organismen verder moeten ondersteunen. De subsidiëring moet gedeeltelijk afhankelijk worden gemaakt van engagements bij de onderzoekscentra en privé-bedrijven om hun relevante kennis deels ter beschikking te stellen van de Derde Wereld.
- Wij vinden het belangrijk dat er dialoog zou zijn tussen niet-gouvernementele organisaties en hun partners in het Zuiden enerzijds en de biotechnologiesector anderzijds.
- Daarnaast mag het onderzoek van klassieke- en biolandbouwtechnieken niet verwaarloosd worden maar moet het als volwaardig onderzoeksdomein naast technologie van genetische wijziging behouden worden.

3.6. Thema 6: Milieu aspecten

3.6.1. Waarom is het thema voor ons belangrijk?

Volgens de informatie die we over genetisch gewijzigd voedsel hebben gelezen of gehoord, blijken genetisch gewijzigde producten voor het milieu zowel voor- als nadelen te bieden. We stellen ons echter wel de vraag of de voordelen en nadelen voor het milieu wel voldoende tegenover elkaar afgewogen worden.

Eenzijds vinden we dat de potentiële voordelen zeker bekeken moeten worden, maar anderzijds vinden we het beangstigend wat er allemaal verkeerd zou kunnen lopen door het inbrengen van genetisch gewijzigde organismen in het milieu. Bestaat bijvoorbeeld het gevaar dat het gebruik van genetisch gewijzigde organismen in ons milieu zal leiden tot een verarming van de biodiversiteit? Wat kunnen de nadelige gevolgen zijn voor het milieu op middellange en lange termijn?

De mechanismen die zich in de verschillende ecosystemen afspelen, zijn alleszins erg complex. De precieze werking van veel van deze mechanismen lijkt ons nog niet of nog onvoldoende gekend. Daardoor is het moeilijk - of misschien zelfs onmogelijk - om alle risico's van de inbreng van genetisch gewijzigde organismen in het milieu correct in te schatten. Een zekere bescheidenheid van de mens is hier dus zeker op zijn plaats. We vragen ons af of de mensen die bij deze problematiek betrokken zijn hun verantwoordelijkheid zullen opnemen t.o.v. de natuur en t.o.v. de generaties die na ons komen.

Iemand uit het publiek gaf aan dat het belangrijk is om te kunnen blijven kiezen welk voedsel men wil eten, biologisch/macrobiootisch of genetisch gewijzigd of traditioneel voedsel. Ze is er vooral om bekommerd dat er geen zones zonder genetisch gewijzigde organismen meer zouden bestaan.

3.6.2. Vragen aan de referentiepersonen

- Welke lessen kunnen getrokken worden uit de ervaringen (cfr. antibiotica-resistentie) met genetisch gewijzigd voedsel voor toekomstige toepassingen ervan? Welke bijkomende maatregelen heeft men op basis van deze ervaringen ingebouwd?
- In welke mate kunnen we een objectieve risico-beoordeling opmaken met de kennis die we NU hebben, rekening houdend met het feit dat onze kennis met betrekking tot genetisch gewijzigd voedsel tot op heden beperkt is?
- Wat zijn de consequenties voor het milieu als we bewust geen gebruik willen maken van de mogelijkheden die genetisch gewijzigde organismen ons voor specifieke problemen kunnen bieden? In welke gevallen zou genetisch gewijzigd voedsel wel een oplossing kunnen bieden? (bv. door minder gebruik pesticiden, bewaren/vernietigen biodiversiteit)?
- Is het zinvol veel tijd, geld en energie te investeren in onderzoek als de natuur toch op relatief korte termijn zichzelf aanpast (bv. insectenresistentie)?

Wat is uw persoonlijk gevoel over de hier besproken zaken?

3.6.3. Wat onthouden we uit de dialoog met de referentiepersonen

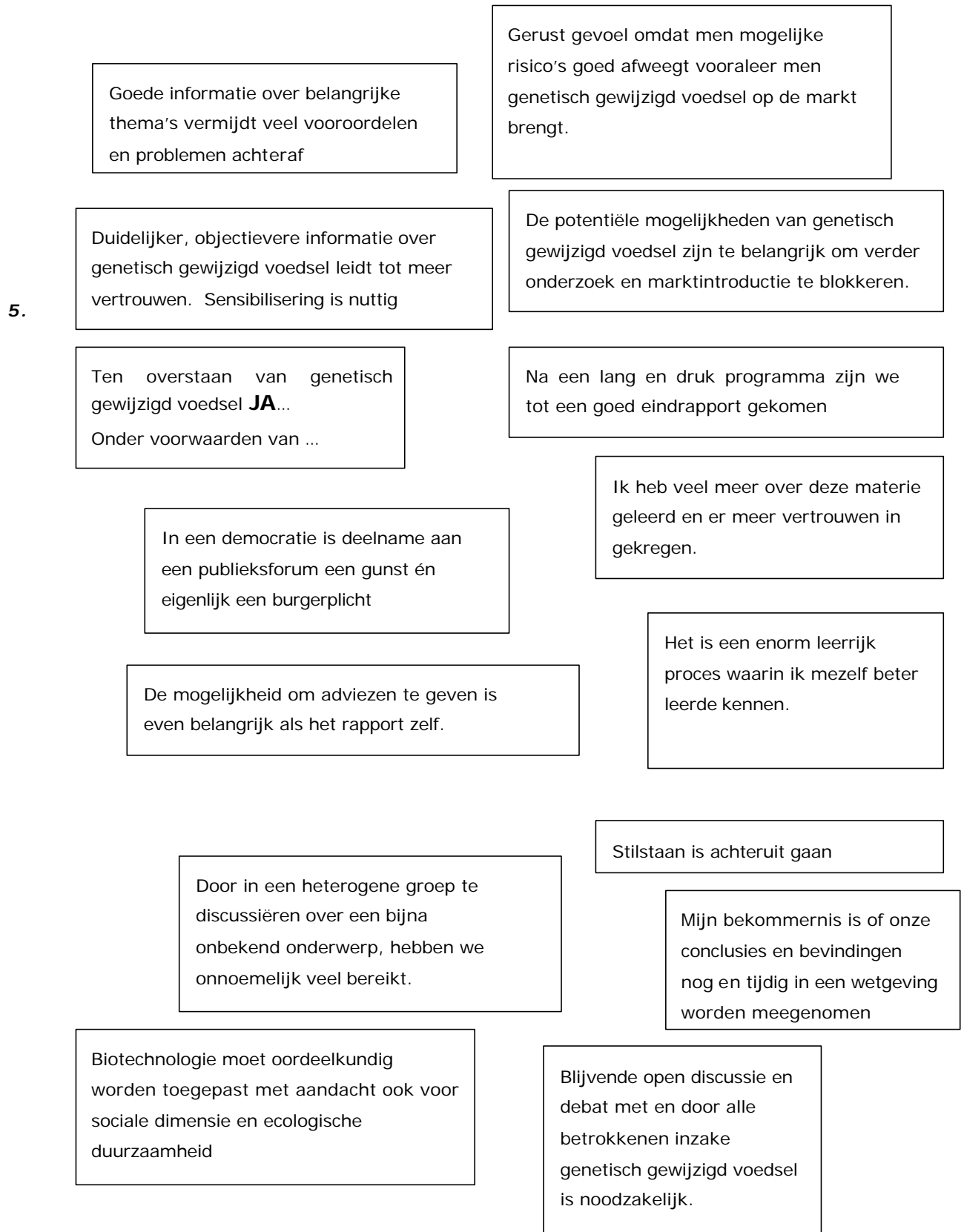
- De controle is strenger voor genetisch gewijzigd voedsel dan voor andere landbouw (traditionele en biologische).
- Er gaan meer subsidies naar biotechnologisch onderzoek dan naar onderzoek in verband met de biolandbouw.
- Biodiversiteit is belangrijk voor het ecologisch evenwicht. Genetisch gewijzigde organismen op zich zijn voor deze biodiversiteit niet noodzakelijk een bedreiging.
- De monoculturen bedreigen de biodiversiteit wel. Het is niet duidelijk of genetisch gewijzigde organismen deze monoculturen in de hand werken.
- In de traditionele landbouw worden gewassen gevoelig voor ziekten en plagen. Biotechnologie biedt hier mogelijk een oplossing voor, maar we zullen onze gewassen steeds moeten blijven opvolgen en investeren in technologie voor beide sectoren.
- Er zijn heel veel verschillende opvattingen over de mogelijke "toekomstige" gevolgen voor het milieu, die blijkbaar recht tegenover elkaar staan.

- Sommige referentiepersonen vinden de eindbalans positief voor het milieu wanneer alle aspecten in rekening genomen worden (herbiciden, meststoffen, fyto-sanering, ...). Risico-evaluatie is voldoende mogelijk.
- Andere referentiepersonen waarschuwen voor milieurisico's gezien het complexe samenspel tussen de plant en zijn directe omgeving.
- Geïntegreerd *pestmanagement* blijkt in specifieke omstandigheden zijn nut te bewijzen. Waar het niet gebruikt kan worden, zijn genetisch gewijzigd organismen een mogelijke oplossing.

3.6.4. Conclusies en aanbevelingen van het publiekspanel

- De beoordeling van milieurisico's is heel belangrijk. Dit moet dossier per dossier onderzocht worden.
- Biotechnologen moeten verantwoorde keuzes maken in functie van het behouden van de biodiversiteit en met respect voor de biotoop van de plant en het ecosysteem. Deze elementen moeten opgenomen worden als criteria bij de risico-evaluatie.
- Eénmaal de genetisch gewijzigde voedingsproducten op de markt geïntroduceerd zijn, blijft milieurisico-evaluatie een noodzaak. Het huidige postmarketingplan voorziet niet in voldoende controle. We verwachten meer systematische controle. De kosten hiervoor moeten ten dele gedragen worden door de biotechnologie-industrie.
- Wij pleiten voor subsidies voor geïntegreerd *pestmanagement*, indien dit nog niet zou bestaan.

4. **WAT IS VOOR ELK VAN ONS DE BELANGRIJKSTE SLOTCONCLUSIE**

BIJLAGEN

5.1. Lijst van de referentiepersonen

Regelgeving, controle & inspraak	Marc De Loose	<i>Centrum voor Landbouwkundig Onderzoek, Melle</i>
	Karen Janssens	<i>Kabinet van de federaal minister van Consumentenzaken, Volksgezondheid en Leefmilieu</i>
Informatie aspecten	Robert Rémy Johan Hallaert	<i>Test-aankoop FEVIA</i>
Ethische aspecten	Johan Cardoen Sigrid Sterckx	<i>Cropdesign RUG/ Vakgroep Wijsbegeerte en UA/ Faculteit TEW</i>
Gezondheidsaspecten	Jan L. Willems	<i>RUG, faculteit Geneeskunde & Hoge Gezondheidsraad</i>
	René Custers	<i>Vlaams Interuniversitair Centrum voor Biotechnologie</i>
Mondiaal en Economie	Marc Van Montagu	<i>RUG / IPBO</i>
	Thierry Kesteloot	<i>OXFAM – Solidariteit</i>
	Eric Tollens	<i>KUL / Landbouw en Toegepaste Biologische Wetenschappen</i>
Milieu aspecten	Yann Devos	<i>Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie / WIV (Pasteur Instituut)</i>
	Louis De Bruyn	<i>Lector Plantijn Hogeschool, Wervel en Velt</i>

5.2. Agenda van het publieksforum

zaterdag 24 mei

9u30 Verwelkoming

9u45 Het publiekspanel start de debatten over:

regelgeving & controle met referentiepersonen Karen Janssens en Marc De Loose

informatie met referentiepersonen Johan Hallaert en Robert Rémy

11u30 Vervolg debatten over:

ethische aspecten met referentiepersonen Sigrid Sterckx en Johan Cardoen

12u15 Middagpauze, rondleidingen Vlaams Parlement

14u00 Open dialoog tussen publiekspanel en referentiepersonen

16u00 Vragen en dialoog met het publiek

zondag 25 mei

9u30 Verwelkoming

9u45 Het publiekspanel start de debatten over:

gezondheidsaspecten met referentiepersonen Jan Willems en René Custers

mondiaal en economisch met referentiepersonen Marc Van Montagu, Thierry Kesteloot en Eric Tollens

11u30 Vervolg debatten over:

milieuaspecten met referentiepersonen Yann Devos en Louis De Bruyn

12u15 Middagpauze, rondleidingen Vlaams Parlement

14u00 Open dialoog tussen publiekspanel en referentiepersonen

16u00 Vragen en dialoog met het publiek

maandag 26 mei

11u00 Voorstelling eindrapport aan Norbert De Batselier, Voorzitter Vlaams Parlement

12u00 Antwoorden van de referentiepersonen

5.3. Personalia

5.3.1. Leden van het begeleidend comité

Ronny Swennen, Labo voor Tropische Plantenteelt / KUL

Dirk Carrez, Belgobiotech

Johan Hallaert, Fevia

Jacques Van Outryve, Boerenbond

Yann Devos, Sectie Bioveiligheid en Biotechnologie, Wetenschappelijk Instituut voor
Volksgezondheid Louis Pasteur

Nadia Tahon, VELT

Thierry Kesteloot, Oxfam Solidariteit

Annick Clauwaert, ABVV-milieu

5.3.2. Leden van het organiserend comité

Trees Merckx-Van Goey, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Nicolas Van Larebeke-Arschodt, RU Gent

Robby Berloznik, directeur viWTA

Willy Weyns, onderzoeker viWTA

Stef Steyaert, onderzoeker viWTA

5.3.3. Procesbegeleiders

Mark Hongenaert en Luk Dewulf, Sherpa Consult

5.3.4. Communicatie en tekstbegeleiding

Wim Peeters, verantwoordelijke communicatie viWTA

Erik Derycke (Aasimon - tekst en vertaling)

5.3.5. Moderator/presentator

Lute Vanduffel

Het Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek (afgekort viWTA) werd op 17 juli 2000 bij decreet opgericht. Van het Vlaams Parlement kreeg het de taak mee om de verschillende aspecten en gevolgen van de wetenschappelijke en technologische ontwikkeling te bestuderen, met name hun impact op de samenleving.

Voorts zal het viWTA het Vlaams Parlement inlichten over het maatschappelijk debat en de controverses rond wetenschap en technologie. De rol van het viWTA in het maatschappelijk debat is erop gericht om de argumenten en posities te verduidelijken, de onderwerpen in hun context te duiden, het debat te verhelderen en naast experts ook de brede bevolking aan het woord te laten komen.

Als autonome instelling binnen het Vlaams Parlement heeft het viWTA een eigen Raad van Bestuur die instaat voor het beleid. Deze zestienkoppige raad bestaat voor de helft uit Vlaamse Volksvertegenwoordigers (die ook de voorzitter leveren) en voor de andere helft uit deskundigen uit de Vlaamse wetenschappelijke, milieu- en sociaal-economische wereld (VRWB, VGR, SERV en MINA-Raad).

De dagelijkse werking van het viWTA is in handen van het Wetenschappelijk Secretariaat. Naast een directeur en een administratief secretariaat bestaat de staf verder uit een groep onderzoekers en een communicatieverantwoordelijke. Zij coördineren het onderzoek, zien toe op de interactie tussen publiek en experts, en verlenen advies aan het Vlaams Parlement.

Wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen beïnvloeden in belangrijke mate het leven van alledag. Maar waar vroeger zowat iedereen geloofde in de vooruitgang weerklinken ook steeds vaker kritische geluiden. Naast uitroptekens worden ook vraagtekens geplaatst bij de wenselijkheid van nieuwe technologische toepassingen. Onhoudbare beloften botsen met onrealistische doemscenario's. Het debat over samenleving en technologie verloopt dan ook vaak erg stroef en onduidelijk, zowel voor het brede publiek als voor de besluitvorming.

De doelstelling van het viWTA is net om de kwaliteit van het maatschappelijk debat te verhogen. Door studie en analyse, het stimuleren van het maatschappelijk debat en het informeren van doelgroepen wil het viWTA het Vlaams Parlement adviseren over de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen en over de meningen die hierover in de samenleving leven. Door genuanceerde informatie willen we de posities en argumenten transparanter maken, terwijl de publieksparticipatieve activiteiten erop gericht zijn de bevolking meer te betrekken in het maatschappelijk debat. Zo wil het viWTA een constructieve bijdrage leveren aan de werking van het Vlaams Parlement, en de bevolking een eigen stem geven in het debat over samenleving en technologie.